YUQORI SINF O‘QUVCHILARINING BO‘SH VAQT FAOLIYATINI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA SAMARALI TASHKIL ETISH

Xidiraliyev Abdufattox Isroilovich
O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi
Osiyo Xalqaro Universiteti
xidiraliyevabdufattoh@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada yuqori sinf o‘quvchilarining bo‘sh vaqt faoliyatini pedagogik texnologiyalar asosida mazmunli tashkil etish masalalari tahlil qilinadi. Bo‘sh vaqtni rejalashtirish, o‘quvchilarning qiziqish va ehtiyojlarini aniqlash, ularni sport, ijodiy, ilmiy, raqamli va ijtimoiy foydali faoliyatlarga yo‘naltirishning tarbiyaviy ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, maktab, oila, mahalla va jamoat tashkilotlari hamkorligida bo‘sh vaqtni tashkil etishning samarali mexanizmlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari yuqori sinf o‘quvchilarida ijtimoiy faollik, ijodkorlik, mas’uliyat, mustaqil fikrlash hamda hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishda mazmunli bo‘sh vaqtning muhim pedagogik omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: bo‘sh vaqt, yuqori sinf o‘quvchilari, pedagogik texnologiya, darsdan tashqari faoliyat, ijtimoiy faollik, ijodkorlik, raqamli madaniyat, shaxs kamoloti.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ЭФФЕКТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ДОСУГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы содержательной организации свободного времени учащихся старших классов на основе педагогических технологий. Анализируется значение планирования досуга, выявления интересов и потребностей учащихся, их вовлечения в спортивную, творческую, научную, цифровую и социально полезную деятельность. Особое внимание уделяется механизмам взаимодействия школы, семьи, махалли и общественных организаций. Результаты исследования показывают, что правильно организованный досуг способствует развитию социальной активности, ответственности, самостоятельного мышления и жизненных компетенций учащихся.

Ключевые слова: свободное время, старшеклассники, педагогическая технология, внеурочная деятельность, социальная активность, творчество, цифровая культура, развитие личности.

PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES FOR THE EFFECTIVE ORGANIZATION OF LEISURE ACTIVITIES OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Abstract. This article examines the effective organization of high school students’ leisure activities on the basis of pedagogical technologies. It analyzes the educational significance of planning leisure time, identifying students’ interests and needs, and involving them in sports, creative, scientific, digital, and socially useful activities. The study also considers mechanisms of cooperation among schools, families, local communities, and public organizations. The results indicate that meaningful leisure activities develop students’ social activity, creativity, responsibility, independent thinking, and life competencies.

Keywords: leisure time, high school students, pedagogical technology, extracurricular activity, social activity, creativity, digital culture, personal development.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida yoshlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish ta’lim-tarbiya jarayonining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, yuqori sinf

o‘quvchilari shaxsiy qiziqishlari, kasbiy yo‘nalishi, dunyoqarashi va ijtimoiy pozitsiyasi shakllanayotgan davrda bo‘ladilar. Shu sababli ularning darsdan tashqari vaqtini maqsadli, tizimli va tarbiyaviy mazmunda tashkil etish pedagogik jarayonning ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.

Bo‘sh vaqt faqat dam olish yoki hordiq chiqarish jarayoni emas, balki o‘quvchining mustaqil faoliyati, o‘zini anglash, ijodiy izlanish, muloqot va ijtimoiy tajriba orttirish maydonidir. Mazmunli tashkil etilgan bo‘sh vaqt o‘quvchilarda tashabbuskorlik, mas’uliyat, jamoada ishlash, axborotdan oqilona foydalanish va ijtimoiy foydali faoliyatga intilish kabi sifatlarni rivojlantiradi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, internet va mobil qurilmalardan foydalanishning ortishi o‘quvchilarning kundalik hayot tartibiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Raqamli muhitdan noto‘g‘ri foydalanish passivlik, vaqtni samarasiz sarflash, kommunikativ chekinish yoki axborotga qaramlik kabi muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Demak, zamonaviy maktabda bo‘sh vaqtni tashkil etish texnologiyasi o‘quvchilarning qiziqishlarini foydali faoliyatlarga yo‘naltirish, ularni sog‘lom turmush tarzi, madaniy-ma’rifiy va ijodiy ishlarga jalb etishga xizmat qilishi zarur.

Mazkur maqolaning maqsadi yuqori sinf o‘quvchilarining bo‘sh vaqtini samarali tashkil etishning pedagogik texnologiyalarini tahlil qilish, bu jarayonda maktab, oila va ijtimoiy muhit hamkorligining ahamiyatini yoritish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

Yuqori sinf o‘quvchilarining bo‘sh vaqtini samarali tashkil etish pedagogik jihatdan bir nechta bosqichli jarayon sifatida namoyon bo‘ladi. Birinchi bosqichda o‘quvchilarning qiziqishlari, ehtiyojlari, qobiliyatlari va ijtimoiy faollik darajasi diagnostika qilinadi. Ikkinchi bosqichda aniqlangan ehtiyojlar asosida darsdan tashqari faoliyat yo‘nalishlari rejalashtiriladi. Uchinchi bosqichda sport, fan, ijod, kasbga yo‘naltirish, raqamli loyihalar va ko‘ngillilik faoliyatlari tashkil etiladi. Yakuniy bosqichda esa natijalar tahlil qilinib, o‘quvchining shaxsiy o‘sish dinamikasi baholanadi.

Bo‘sh vaqtni tashkil etish texnologiyasining markazida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv turadi. Chunki har bir o‘quvchining qiziqishi, salohiyati va hayotiy maqsadi turlicha bo‘ladi. Kimdir sport orqali o‘z irodasini mustahkamlasa, yana kimdir ilmiy to‘garak, ijodiy tanlov, teatr mashg‘uloti yoki dasturlash loyihalari orqali o‘z qobiliyatini namoyon qiladi. Shuning uchun maktabda bo‘sh vaqt faoliyatlari bir xil shaklda emas, balki tanlov imkoniyatiga ega bo‘lgan ko‘p yo‘nalishli tizim sifatida tashkil etilishi kerak.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda interfaol metodlar bo‘sh vaqtni tashkil etishning samarali vositasi sifatida e’tirof etiladi. Loyiha metodi, trening, debat, ijodiy laboratoriya, ijtimoiy aksiya, volontyorlik klubi va startap mashg‘ulotlari o‘quvchilarning faolligini oshiradi. Bunday faoliyatlar o‘quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki izlanadigan, muammo yechimini topadigan va jamoada ishlay oladigan faol subyektga aylantiradi.

Bo‘sh vaqtni tashkil etishda raqamli texnologiyalardan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Onlayn kurslar, virtual musobaqalar, ta’limiy platformalar, raqamli portfolio va ijodiy media loyihalar o‘quvchilarning axborot madaniyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, raqamli vositalar maqsadsiz ko‘ngilochar faoliyat bilan cheklanib qolmasligi uchun o‘qituvchi va ota-onalar tomonidan yo‘naltiruvchi nazorat ham zarur. Raqamli muhitdan foydali foydalanish o‘quvchilarning zamonaviy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim omildir.

Maktab, oila, mahalla va jamoat tashkilotlari hamkorligi bo‘sh vaqtni samarali tashkil etishning ijtimoiy-pedagogik asosini tashkil qiladi. Maktab o‘quvchilarga tashkiliy imkoniyat yaratsa, oila ularning qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlaydi, mahalla esa ijtimoiy muhit va amaliy faoliyat maydonini kengaytiradi. Bunday hamkorlik orqali o‘quvchilarda ijtimoiy mas’uliyat, fuqarolik pozitsiyasi, vatanparvarlik va jamoaga daxldorlik hissi rivojlanadi.

Yuqori sinf o‘quvchilari uchun bo‘sh vaqt faoliyatini kasbga yo‘naltirish bilan bog‘lash ham muhimdir. Darsdan tashqari mashg‘ulotlar davomida o‘quvchi o‘z qiziqishi va qobiliyatlarini sinab ko‘radi, kelajak kasbi haqida aniqroq tasavvurga ega bo‘ladi. Fan to‘garaklari, amaliy seminarlar, ishlab chiqarish obyektlariga ekskursiyalar, mutaxassislar bilan uchrashuvlar va kasbiy mahorat darslari bu borada samarali natija beradi.

Bo‘sh vaqtni mazmunli tashkil etish o‘quvchilarda ijtimoiy-emotsional rivojlanishga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Sport musobaqalari iroda va intizomni, ijodiy faoliyat estetik didni, jamoaviy loyihalar

hamkorlikni, ko‘ngillilik ishlari esa mehr-oqibat va empatiyani rivojlantiradi. Natijada o‘quvchi o‘z qobiliyatini anglaydi, muvaffaqiyat hissini boshdan kechiradi va o‘ziga bo‘lgan ishonchi ortadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, bo‘sh vaqtni samarasiz o‘tkazish ko‘pincha motivatsiyaning pastligi, maqsadning noaniqligi, tashkiliy muhitning zaifligi va pedagogik nazoratning yetishmasligi bilan bog‘liq. Shu bois bo‘sh vaqt faoliyati rejalashtirilayotganda o‘quvchi shaxsining yosh xususiyatlari, psixologik ehtiyojlari va ijtimoiy muhiti hisobga olinishi lozim.

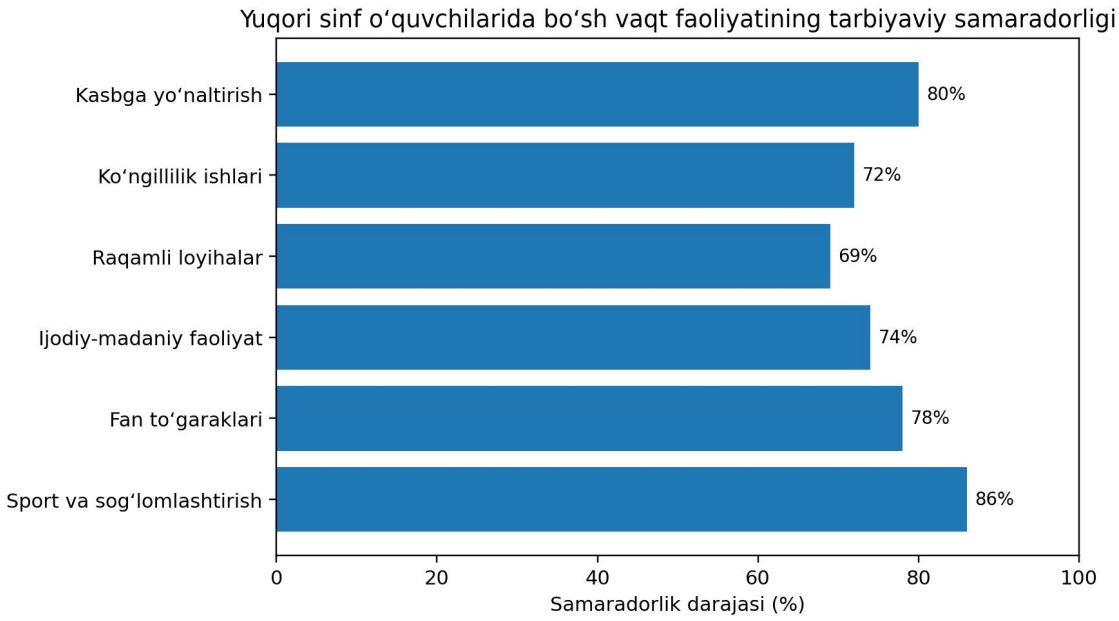
1-jadval

Yuqori sinf o‘quvchilarining bo‘sh vaqtini tashkil etish yo‘nalishlari va pedagogik samarasi

№	Faoliyat yo‘nalishi	Tashkil etish shakli	Pedagogik vazifasi	Kutiladigan natija
1	Sport va sog‘lomlashtirish	Sport seksiyalari, musobaqalar, sog‘lom turmush tadbirlari	Jismoniy faollik, intizom va irodani shakllantirish	Sog‘lom turmush ko‘nikmasi va emotsional barqarorlik ortadi
2	Fan va intellektual to‘garaklar	Fan olimpiadalari, loyihalar, ilmiy izlanishlar	Bilimni chuqurlashtirish va mustaqil fikrlashni rivojlantirish	O‘quv motivatsiyasi va intellektual salohiyat kuchayadi
3	Ijodiy-madaniy faoliyat	Teatr, musiqa, rassomlik, adabiy kechalar	Estetik did va ijodiy tasavvurni rivojlantirish	Ijodkorlik, nutq madaniyati va o‘zini namoyon qilish shakllanadi
4	Raqamli va innovatsion loyihalar	Dasturlash, media loyiha, onlayn tanlov, raqamli portfolio	Axborot madaniyati va texnologik savodxonlikni oshirish	Raqamli kompetensiyalar va amaliy ko‘nikmalar rivojlanadi
5	Ko‘ngillilik va ijtimoiy loyihalar	Mahalla tadbirlari, ekologik aksiya, yordam loyihalari	Ijtimoiy mas’uliyat va empatiyani tarbiyalash	Fuqarolik faolligi va jamoaga daxldorlik hissi ortadi
6	Kasbga yo‘naltirish	Uchrashuvlar, amaliy seminarlar, ekskursiyalar	Kelajak kasbi haqida ongli tasavvur shakllantirish	Kasbiy tanlov aniqlashadi va hayotiy reja mustahkamlanadi

Manba: *Muallif tomonidan pedagogik texnologiyalar, darsdan tashqari faoliyat va o‘quvchilar bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etishga oid ilmiy-metodik manbalar asosida tuzilgan.*

Jadvaldan ko‘rinadiki, yuqori sinf o‘quvchilarining bo‘sh vaqtini samarali tashkil etishda birgina to‘garak yoki tadbir bilan cheklanib qolish yetarli emas. Sport, fan, ijod, raqamli faoliyat, ijtimoiy loyiha va kasbga yo‘naltirish kabi yo‘nalishlar o‘zaro uyg‘unlashganda o‘quvchining har tomonlama rivojlanishi uchun qulay pedagogik muhit yuzaga keladi. Har bir yo‘nalish o‘quvchi shaxsida muayyan kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiladi va ularni ijtimoiy faol, mustaqil fikrlovchi hamda mas’uliyatli shaxs sifatida kamol toptiradi.

1-rasm. Yuqori sinf o‘quvchilarida bo‘sh vaqt faoliyatining tarbiyaviy samaradorligi (%)

***Manba**: Diagramma pedagogik kuzatuvlar, ilmiy-metodik manbalar va bo‘sh vaqt faoliyatini tashkil etish bo‘yicha umumlashtirilgan tahlillar asosida muallif tomonidan tuzilgan.*

Diagrammada bo‘sh vaqt faoliyatining turli yo‘nalishlari o‘quvchi shaxsiga ko‘rsatadigan tarbiyaviy samaradorlik darajasi aks ettirilgan. Eng yuqori ko‘rsatkich sport va sog‘lomlashtirish faoliyatida kuzatilishi ushbu yo‘nalishning intizom, iroda va sog‘lom turmush madaniyatini shakllantirishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi. Kasbga yo‘naltirish ham yuqori natijaga ega bo‘lib, yuqori sinf o‘quvchilarining kelajak rejasini aniqlashtirishda muhim o‘rin tutadi.

Fan to‘garaklari, ijodiy-madaniy faoliyat va ko‘ngillilik ishlari o‘quvchilarning intellektual, estetik va ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga xizmat qiladi. Raqamli loyihalar ko‘rsatkichi nisbatan pastroq bo‘lsa-da, bu yo‘nalish zamonaviy axborot makonida muhim ahamiyatga ega. Demak, raqamli faoliyatni faqat ko‘ngilochar mazmunda emas, balki ta’limiy, ijodiy va kasbiy rivojlanishga xizmat qiladigan shakllarda tashkil etish zarur.

Xulosa

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yuqori sinf o‘quvchilarining bo‘sh vaqtini samarali tashkil etish ularning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy rivojlanishida muhim pedagogik omil hisoblanadi. Mazmunli tashkil etilgan bo‘sh vaqt o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tashabbuskorlik, ijodkorlik, mas’uliyat va sog‘lom turmush madaniyatini shakllantiradi.

Bo‘sh vaqt faoliyatini samarali tashkil etish uchun diagnostika, rejalashtirish, tashkil etish va refleksiya bosqichlari izchil amalga oshirilishi lozim. Bu jarayonda o‘quvchining individual qiziqishi, qobiliyati, yosh xususiyatlari va ijtimoiy ehtiyojlari inobatga olinishi muhimdir. Shuningdek, maktab, oila, mahalla va jamoat tashkilotlarining hamkorligi bo‘sh vaqtni mazmunli tashkil etish samaradorligini oshiradi.

Raqamli texnologiyalar, interfaol metodlar, to‘garaklar, sport, ijodiy va ijtimoiy loyihalar o‘quvchilarning faolligini oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Biroq bu vositalardan maqsadli foydalanish, pedagogik nazorat va motivatsion qo‘llab-quvvatlash bilan uyg‘unlashtirilgandagina kutilgan natijani beradi.

Xulosa qilib aytganda, bo‘sh vaqtni tashkil etish texnologiyasi darsdan tashqari faoliyatning oddiy shakli emas, balki o‘quvchini hayotga tayyorlovchi, uning ijtimoiy faolligi va shaxsiy salohiyatini rivojlantiruvchi muhim tarbiyaviy tizimdir.

Takliflar:

1. Maktablarda yuqori sinf o‘quvchilarining qiziqish va ehtiyojlarini muntazam o‘rganishga qaratilgan diagnostik tizimni yo‘lga qo‘yish zarur.

2. Bo‘sh vaqt faoliyatini sport, fan, ijod, raqamli texnologiya, ko‘ngillilik va kasbga yo‘naltirish yo‘nalishlari bo‘yicha integratsiyalashgan holda tashkil etish maqsadga muvofiq.

3. Ota-onalar, mahalla faollari va yoshlar tashkilotlari bilan hamkorlikda o‘quvchilarning darsdan tashqari faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi ijtimoiy loyihalarni kengaytirish lozim.

4. Raqamli texnologiyalardan foydalangan holda o‘quvchilarning ijodiy va ilmiy loyihalarini rivojlantirish, onlayn tanlovlar va elektron portfoliolarni amaliyotga joriy etish tavsiya etiladi.

5. Bo‘sh vaqt faoliyatini tashkil etishda o‘qituvchilar mentor, maslahatchi va motivator sifatida faol ishtirok etishi, har bir o‘quvchining shaxsiy rivojlanish trayektoriyasiga e’tibor qaratishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimova, V. M. (2018). Psixologiya va pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
2. Yo‘ldoshev, J. G., & Hasanov, A. A. (2019). Pedagogik texnologiyalar asoslari. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti.
3. Abdullayeva, D. R. (2020). O‘quvchilarning bo‘sh vaqtini samarali tashkil etishda innovatsion yondashuvlar. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy to‘plami, №4, 65–72-betlar.
4. G‘aniyeva, N. Sh. (2021). Yoshlar tarbiyasida bo‘sh vaqtni mazmunli tashkil etishning pedagogik asoslari. Samarqand: SamDU nashriyoti.
5. Xo‘jayev, B. B. (2017). Ta’lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish texnologiyasi. Toshkent: TDPU ilmiy ishlari to‘plami, №2, 41–47-betlar.
6. To‘xtayeva, M. K. (2022). Maktab o‘quvchilarining bo‘sh vaqt faoliyatini tashkil etishda zamonaviy texnologiyalar roli. Pedagogika va psixologiya jurnali, №3, 88–94-betlar.
7. Vygotskiy, L. S. (1984). Pedagogik psixologiya. Moskva: Pedagogika nashriyoti.
8. Dewey, J. (1938). Experience and Education. New York: Macmillan.
9. UNESCO. (2021). Reimagining our futures together: A new social contract for education. Paris: UNESCO Publishing.
10. OECD. (2020). Education in the Digital Age: Healthy and Happy Children. Paris: OECD Publishing.